

Misjonærene på Den arabiske halvøy: få konvertitter, men mange venner

Berit Thorbjørnsrud

Berit Thorbjørnsrud, f. 1952, Professor i Midtøstenstudier, Universitetet i Oslo. Thorbjørnsrud har i en årrekke arbeidet med kristne minoriteter i Midtøsten, og hun har publisert flere tekster om Den koptisk-ortodokse kirke i Egypt. I 2015 var hun redaktør og medforfatter til boken: Kristne i Midtøsten. Kampen for tilhørighet. I de senere år har hun arbeidet med prosjektet: Den ukjente historien: kristne på Den arabiske halvøy. Dette omfatter den tidlige kristne historien frem til det 9. århundre, misjonærperioden fra 1840 og dagens situasjon med millioner av kristne arbeidsmigranter.

b.s.thorbjornsrud@ikos.uio.no

26

Abstract

The missionaries arriving in the Arabian Peninsula dreamt of performing «*the greatest marvel of missionary work ever witnessed*», but their mission became in the end «*notorious for its lack of success*». The story of this mission cannot however be reduced to its infamous lack of converts. Though it ended differently than the missionaries had planned, the missionaries gained many friends, and they did manage to bring Christianity back to the Peninsula. Christian presence was to some extent accepted, and when Christian labor migrant began arriving, they were, partly thanks to the missionaries, granted space to practice their faith.

Søkeord: Den arabiske halvøy – misjonshistorie – The Arabian Mission – Islam – imperialisme – legemisjon – vennskap – evangelisering

Innledning

De drømte om å gjenerobre Arabia; området hvor kristendommen en gang blomstret, men hvor alle dens spor for lengst hadde forsvunnet i sanden. De drømte om å beseire islam, og i de hellige byene, Mekka og Medina, planla de å bygge kirker. En av grunnleggerne av den amerikanske, protestantiske misjonsorganisasjonen *The Arabian Mission* lovte til og med at «...the greatest marvels of missionary work ever witnessed are yet to be witnessed in Arabian territory and in the ranks of Islam».¹

Drømmen var sterk, men muslimene på Den arabiske halvøy viste seg å være vanskelige å nå med et kristent budskap, og *The Arabian Mission* (1889-1973) endte faktisk med å bli «berømt for sin manglende suksess».² Det gikk heller ikke bedre med de skotske protestantiske misjonærene tilhørende *Jon Keith-Falconer-Mission* (1886-1963), eller de katolske misjonærene som begynte sitt arbeid allerede i 1841. Denne misjonshistorien kan imidlertid ikke reduseres til mangelen på konvertitter; dette er også den ukjente historien om hvordan kristendommen ble bragt tilbake til Den arabiske halvøy etter et opphold på mer enn tusen år. Til tross for - særlig de amerikanske - misjonærenes innledningsvis aggressive retorikk fikk også de gradvis mange venner. Og i dag, hvor det bor flere millioner kristne arbeidsmigranter på Den arabiske halvøy, hevder lokale prester at disse migrantene i stor grad kan takke misjonærene for den frihet de har til å praktisere sin tro.³ En lang rekke kirker har for eksempel blitt bygd på tomter gitt gratis av myndighetene, og representanter for kongefamilie- ne er ofte til stede ved innvielsen av nye kirker.⁴

I denne artikkelen vil jeg diskutere denne endringsprosessen; hvordan var det mulig at de som kom for å erobre lyktes med å skape aksept for en kristen tilstedeværelse? Hvordan var det mulig at også de som eksplisitt kom for å beseire islam i dag huskes, ikke bare for sin aggressive holdning, men også for sin vilje til å bistå lokalbefolkningen?⁵

Denne misjonshistorien begynner altså i 1841, og den avsluttes formelt i 1973 når *The Arabian Mission*, som den siste misjonsorganisasjonen, nedlegges. Hva som foregår av skjult misjon på Den arabiske halvøy i dag er ikke tema for denne artikkelen.

Den arabiske halvøy oppfattes i dag ofte som et klart avgrenset geografisk område som omfatter: Saudi-Arabia, Jemen, Kuwait, Bahrain, Qatar, De forente arabiske Emirater og Oman. På misjonærenes tid var imidlertid dette langt mer uklart; og når de beskrev sitt geografiske fokus vekselvis som Arabia og Den arabiske halvøy inkluderte dette også Basra og Imarah, helt sør i dagens Irak.

Til tross for Midtøstens sentrale posisjon i den kristne historien, og i hvilken grad regionen har vært i fokus for misjon, eksisterte det inntil nylig, ifølge Eleanor Tejirian og Reeve Simon Spector knapt studier av misjon i Midtøsten.⁶ Tejirian og Spector, som forsøker å sammenfatte 2000 år med kristen misjon i Midtøsten, omtaler imidlertid misjonen på Den arabiske halvøy kun kort.⁷ Kuwaiteren Abdal-Malik Khalat Tamm er en av de ytterst få akademikere som har arbeidet med dette temaet.⁸ De viktigste kildene består dermed av misjonærenes egne tekster, og tekster skrevet på oppdrag fra misjonsorganisasjoner og/eller de institusjoner de har etterlatt seg.⁹ Til tross for at misjonærene hovedsakelig skrev for sine økonomiske støttespillere hjemme, representerer likevel disse tekstene, ifølge Eleanor Abdella Doumato, noen av de viktigste kildene også til denne periodens *sosiale* historie på Den arabiske halvøy.¹⁰ Sammenliknet med tekster om misjon i mer sentrale områder av Midtøsten, viser disse hvor enormt krevende det var å arbeide på halvøya.

Et sted vanskeligere enn noe annet ...

Den arabiske halvøy ble betraktet, selv av dedikerte misjonærer, som en særdeles krevende misjonsmark. Rev. dr. John Van Ess (1879-1949), som begynte å arbeide for

The Arabian Mission i 1902, beskrev det slik:

«For sheer effrontery the idea was unsurpassed for in that homeland was entrenched the greatest adversary of Christ and His message. The adversary was entrenched behind a simple but unyielding creed. He was surrounded physically by trackless deserts and historically by a reputation for invincibility. The path to his mind and heart was guarded by an appalling difficult language».¹¹

Selv i et mer verdslig perspektiv er det klart at livsvilkårene på Den arabiske halvøy var vanskelige. Den politiske situasjonen var komplisert; infrastrukturen var minimal; helsesituasjonen ytterst krevende og ikke minst gjorde de klimatiske forholdene livet vanskelig. Lokale kristne, som misjonærer i andre deler av Midtøsten kunne ha fellesskap med, fantes heller ikke.¹² Mange av misjonærene slet derfor tungt, som denne katolske presten i Aden:

«... and here I am, poor self, in a hut that serves as residence and as church. I have a mat that serves me as a bed and as small table. It is so excessively hot that sweat bathes the ground...».¹³

Alvorlige sykdommer var utbredt, og hyppige utbrudd av epidemier fikk ofte dødelige konsekvenser. Ifølge Eleanor Abdella Doumato var malaria, tyfys, tuberkulose, skitt, fluer, hete og lus konstante følgesvenner for misjonærene og deres barn.¹⁴ Mange ble syke; noen måtte gi opp og reise hjem, i blant varig invalidisert og atter andre døde. «Mine foreldre pleide å si at det var flere døde misjonærer enn levende konvertitter» skrev Theodore Gosselink (død 1989), som vokste opp på en misjonsstasjon i Basra, i Irak.¹⁵ Men selv ikke slike tragiske historier ødela rekrutteringen av misjonærer til Den arabiske halvøy. Cornelia Dalenberg (1893-1988), en amerikansk sykepleier, beskriver for eksempel hvordan hun, på et foredrag om misjon på halvøya, brått fikk et sterkt kall. «It was something like a fire – a constantly burning flame that ignited my heart that night. (...) It was impelling, unforgettable, and undeniable».¹⁶ Kallet førte til handling, og Dalenberg tilbragte faktisk de neste førti årene av sitt liv som misjonær på halvøya.

Hvem var de?

Både katolikker og protestanter engasjerte seg i misjon på Den arabiske halvøy. Katolikkene kom først. De forsøkte å etablere seg i Jeddah allerede i 1841, men ga det opp og fortsatte til Aden i Jemen hvor de etablerte *The Aden Mission*. Den katolske kirke konsentrerte seg først om Jemen, og etablerte seg senere i Bahrain, da de nye arbeidsmigrantene, mange av dem katolikker, begynte å strømme inn på 1930-tallet.

I Jemen arbeidet også den skotske protestantiske *Jon Keith-Falconer-Mission* (oppkalt etter grunnleggeren) fra 1885 til den ble oppløst i 1978. *The Danish Mission Society* etablerte seg i Jemen i 1904, men etter å ha blitt utvist i 1967, flyttet de til Oman hvor de fleste medlemmene gikk med i *The Arabian Mission*. Denne organisasjonen, finansiert av Den reformerte kirke i USA, etablerte seg i Gulfen i 1891, og gjennom flere tiår var misjon i Gulfen synonymt med *The Arabian Mission*.¹⁷ I 1973 ble den endelig oppløst.

Til tross for at de valgte felles misjonsmark, var arbeidsmetodene til katolikkene og protestantene forskjellig. De hadde tydeligvis delvis ulik oppfatning av selve begrepet misjon. Katolikkene la vekt på det å skape en kristen *tilstedeværelse*. De satset på å bygge kirker og ivareta de katolikker som oppholdt seg lokalt, og gjennom dette integrere den lokale kirken i den globale katolske kirke. I 1885 innviet de den første kirken i Aden, og i 1892 en katedral. Katolikkene ønsket med sin tilstedeværelse å fungere som Kristi vitne. De skulle vise kristen kjærlighet gjennom å undervise, helbrede og tjene de fattige. Deres mål om å etablere kristen tilstedeværelse på Den arabiske halvøya synes ikke å ha inkludert direkte evangelisering mot muslimene.

De protestantiske misjonsorganisasjonene ble derimot etablert nettopp for å spre evangeliet til muslimer på Den arabiske halvøy. Deres eksplisitte ønske var å kristne så mange som mulig. Den amerikanske misjonen, som lenge var enerådende i Gulfen, brukte en militaristisk retorikk som om de var på et nytt korstog.¹⁸ Deres mål var å «okkupere islams festning» og få fotfeste i Mekka og Medina.¹⁹ De betraktet seg selv som «Kristi soldater», og som deltakere i «en krigslignende kampanje» som «strever for åndelig seier», villige til å ofre seg selv i et fremmed og farlig land.²⁰ Dermed bestemte de seg for en direkte, konfronterende tilnærming med evangelisering i sentrum for alle tjenester de opprettet. Doktor Paul Harrison (1883-1962), en amerikansk kirurg som arbeidet i Gulfen i flere tiår, erklærte for eksempel at «en misjonær er ikke tilfreds med å etablere sykehus selv om tjenesten når ut til hele provinsen. Vi er i Arabia for å gjøre menn og kvinner om til kristne.»²¹ Dorothy Van Ess (1885-1975), rektor for den amerikanske misjonsskolen for jenter i Basra, erklærte likeledes: «Kristus må stå i sentrum for pensum. Jeg personlig ville ikke bruke fem minutter av mitt liv på å undervise i Østen med mindre det var slik».²²

Katolikkene og protestantene rekrutterte gjennom ulike kanaler. Den katolske kirke sendte munk og nonne med bakgrunn fra henholdsvis vestlige, afrikanske og asiatiske land. De reiste alle ut på oppdrag for Den katolske kirke og deres ulike klosterordener. Protestantene var hovedsakelig fra USA, Storbritannia og Danmark. De var hvite, kvinner og menn, høyt utdannede, med middelklassebakgrunn, villige til å ofre en lovende karriere for å spre evangeliet. Som personer tilhørende sin tid oppfattet de seg tydeligvis som overlegne muslimene.²³ I pakt med ideer som i den tiden var utbredte i vestlige land, skrev Rev. James Cantine (1861-1940) for eksempel om fordelene de hadde ved å tilhøre «en overlegen rase».²⁴ Dr. Eleanor Calverley (1887-1968) fokuserte derimot på muslimske kvinners 'elendige liv', og skrev hjem: «Kristne kvinner takker sin Gud for at de ikke ble født som muslimer».²⁵

Adgang til misjonsmarken

Den arabiske halvøy manglet faste statsdannelser langt inn i det 20. århundre.²⁶ Tidligere var befolkningen hovedsakelig organisert i stammer som igjen var integrert i mer eller mindre løst organiserte emirater eller sultanater. I prinsippet var disse uavhengige, men i virkeligheten var store deler av halvøya kontrollert av det ottomanske riket eller det britiske samveldet. Det ottomanske riket kontrollerte i prinsippet de nordlige områdene både på vestkysten og østkysten av Den arabiske halvøy helt frem til sin oppløsning i 1923. Britene annekterte Aden på sørkysten av Jemen i 1839, og tok gradvis kontroll over Gulfen, dvs. østkysten av halvøya. Britene inngikk avtaler med lokale ledere om beskyttelse mot kontroll over lokal utenrikspolitikk, hvilket omfattet alle lokale transaksjoner med utlendinger. For å få adgang måtte misjonærene derfor forhandle både med lokale ledere og med enten ottomanske eller britiske myndigheter. Den katolske kirke forsøkte først å etablere seg i den viktige havnebyen Jeddah, i 1841, på vestkysten av halvøya, hvor det bodde en liten gruppe katolikker. En ny og lite imøtekommende ottomansk representant, og en endring i Jeddahs økonomiske situasjon, bidro imidlertid til at nesten alle katolikkene flyttet til Aden. De utsendte prestene fikk raskt beskjed om at deres tilstedeværelse var sterkt uønsket. Den katolske kirke besluttet derfor å flytte misjonsstasjonen til Aden, som var under britisk kontroll, og hvor kirken forestilte seg at deres utsendte kunne få bedre arbeidsvilkår.²⁷ Dette viste seg å stemme. Innen kort tid hadde de katolske misjonærene etablert både skoler og barnehjem.

Misjonærene som reiste til Midtøsten, i det 19. og 20. århundre, hadde gjerne et uavklart forhold til datidens imperialisme. Forestillingen om «den hvite manns byrde» var ofte felles for både misjonærer og imperialister, og mange misjonærer var utvilsomt positive til kolonialiseringen av fremmede land. Samarbeidet med imperialistene var imidlertid ikke alltid like frivillig, og det er tydelig at et økende antall misjonærer i Gulfen gradvis ble mer kritiske.

I 1925 uttalte Dr. Paul Harrison, tilhørende den amerikanske misjonen, at misjonærer i altfor stor grad hadde gjort seg avhengige av «støtte fra vestlige bajorer». ²⁸ Harrison ga dessuten lokale muslimer rett når de fryktet at hvis de ga adgang til misjonærer ville britene raskt kunne følge i deres fotspor. For Harrison ble det klart «that the Gospel, in its appeal to the hearts of the Moslems, must carry on its back the whole evil weight of Western imperialism». ²⁹ Misjonærene i Aden og i Gulfen var imidlertid tvunget til å forholde seg til britene.

Britene hadde som prinsipp at de ikke skulle blande seg inn i lokalt religiøst liv. Og fordi det var nettopp det de protestantiske misjonærene ønsket å gjøre var britene konstant engstelige for at de skulle provosere lokalbefolkningene og utløse opprør. Til tross for at mange av de britiske tjenestemennene respekterte misjonærene, og til og med kunne støtte deres arbeid, var *britiske nasjonale interesser* alltid overordnet. Britene kontrollerte misjonærene, men de nyttiggjorde seg også av deres arbeid, og de omtalte misjonærene som «en av Storbritannias viktigste politiske ressurser». ³⁰

I Aden ble misjonærene pålagt å evangelisere med varsomhet, og de fikk ikke bevege seg utenfor den britiske sonen uten tillatelse. Misjonærene var avhengige av britisk velvilje og for eksempel Ion Keith-Falconer (1856-1887), professor i arabisk og grunnlegger av den skotske misjonen, skal ha nærmet seg britiske tjenestemenn som «a supplicant», en som tilbød nyttige tilleggstenester, men som overhodet ikke ønsket å konkurrere med britenes medisinske tilbud. ³¹ De skotske misjonærene tilbød seg derfor å ta oppdrag for halv lønn, og de argumenterte for at de ville tåle mer motgang, bli lenger i tjenesten, lære arabisk og lære seg å forstå lokalbefolkningen langt bedre enn noen vanlig ansatt. ³²

I Gulfen fikk misjonærene forbud mot å kommentere forholdet mellom britene og de lokale lederne offentlig. Hvis noen av dem handlet i strid med britiske interesser, kunne hele misjonen bli utvist. ³³ Selv om mange av de tidlige misjonærene sympatiserte med britene, var britene konstant urolige for at de misjonærene som var amerikanske statsborgere, arbeidet for å fremme amerikanske interesser. Den amerikanske misjonen erklærte derfor som et prinsipp at den ville avstå fra all innblanding i lokale politiske spørsmål. ³⁴

Med kontroll over alle transaksjoner mellom lokale og utlendinger kunne britene for eksempel nekte Bahrains øverste leder å deportere misjonæren Samuel Zwemer (1867-1952). For å kunne gi misjonærer tomter til sykehusbygging måtte lokale ledere også be britene om tillatelse. Da Ibn Saud (1875-1953), daværende sjeik av Najd, inviterte misjonærene til Riyadh, som for misjonærene var det forjettede land i det indre av Arabia, måtte han forhandle med britene om tillatelse. ³⁵ Og for å få tillatelse til å reise rundt og tilby helsetjenester måtte misjonærene ofte levere observasjonsrapporter til britene ved tilbakekomst.

Misjonærene reagerte ulikt på kravet om å bidra til britisk overvåking av lokalbefolkningen. John Van Ess rapporterte tilsynelatende ubekymret om ottomanske troppeforflytninger i Basra under første verdenskrig. Hans kone Dorothy, som skriver om dette i sine memoarer i 1974, synes fortsatt på det tidspunkt at det var utelukkende positivt at hennes mann kunne bistå britene i å finne rett tidspunkt for erobringen av Basra. ³⁶ Dr. Harrison mislikte derimot rapportskrivningen, men han trøstet seg med at han selv kunne bestemme hva han skulle inkludere. ³⁷

Britene og osmanerne fungerte altså som en slags portvoktere som kontrollerte misjonærenes adgang, men når de var passert var det opp til misjonærene selv å få folk i tale.

Hvordan få dem i tale?

Da Samuel Zwemer og James Cantine, grunnleggere av den amerikanske misjon (*The*

Arabian Mission), kom til Basra i 1891, evangeliserte de på gaten. Lokale reaksjoner overbeviste dem imidlertid raskt om at dette var uklokt. For å unngå å bli deportert innså Zwemer og Cantine at de «needed to be needed» lokalt. Helsesituasjonen var alvorlig, og derfor besluttet de, uten relevant utdanning, allikevel å tilby medisinsk behandling.³⁸

«In the early days when no doctors had permanently joined the mission the intrepid young clergymen would set off with a bag full of Arabic Bibles and Christian literature, a set of dental tools, and a supply of what they referred to as 'harmless but effective remedies'. They had taken first Aid courses and they doctored everything from colic to cholera. Fortunately they never killed anyone as far as I know».³⁹

Misjonens helsetjenester ble imidlertid raskt oppgradert. Leger og sykepleiere meldte seg og innen få år ble det etablert misjonssykehus i Basra, Imarah, Kuwait, Bahrain og i Muskat og Muttrah i Oman. I tillegg reiste misjonærene ofte rundt til fjerntliggende strøk. I nesten seksti år forble den amerikanske misjonen, i Gulfen, det eneste helsetilbudet.⁴⁰ Først i 1960 etablerte Den anglikanske kirke et sykehus i Buraimi i emiratet Abu Dhabi.

I Jemen tilbød også den skotske misjonen helsetjenester. I 1909 åpnet de et sykehus med 32 senger, som senere ble oppgradert til 80 senger. I tillegg hjalp de britene med å drive et av deres sykehus og et sanatorium for spedalske. Under en sultkatastrofe administrerte de et matprogram. På vegne av britene trente de skotske misjonærene også lokale fra omkringliggende landsbyer i grunnleggende helsearbeid. Britene innså nødvendigheten av at disse lærlingenes arbeid ble kontrollert, og dermed fikk misjonærene endelig tillatelse til å bevege seg utenfor den britiske sonen.

I 1882 etablerte katolikkene *The Hodeidah Mission*, nord i Jemen, utenfor britisk kontroll. Innledningsvis ble de møtt med stor fiendtlighet, men etter ankomst av fransiskanske nonner, som tilbød medisinske tjenester, kom store antall pasienter.⁴¹ I 1902 åpnet de et sykehus som mottok 20-000 pasienter hvert år. Sykehuset, og søstrene som drev det, ble anerkjent og respektert, men da de utvidet arbeidet til å omfatte frigjøring av slaver, særlig barn, førte dette til at misjonen måtte stenge i 1905.⁴²

Moderne medisin var nærmest helt ukjent på Den arabiske halvøya, og folk var innledningsvis skeptiske. I Gulfen oppfordret flere religiøse ledere folk til å holde seg unna disse kristne som delte ut både medisiner og velsignelser.⁴³ Da misjonærene lyktes i å helbrede noen av de lokale lederne og noen av deres nære slektninger ble dette imidlertid et gjennombrudd for misjonens arbeid.

Betydning av vennskap

Sjeik Mubarak al-Sabah (1840-1915), i Kuwait, forsøkte minst to ganger å utvise misjonærene. Da en lokal sjeik imidlertid fortalte Mubarak at han selv hadde blitt behandlet av dr. Arthur K. Bennett med hell, bad Mubarak dr. Bennett operere søsterens øyne. Bennett lyktes, og dette ble starten på et vennskap mellom de to, og i 1909 inviterte sjeik Mubarak den amerikanske misjonens leger til å etablere seg i Kuwait.⁴⁴ Mubarak introduserte Bennett videre til Ibn Saud som straks ba Bennett om hjelp. De positive ryktene spredte seg også til Qatar hvor emiren ønsket å bygge et sykehus hvis misjonen hadde kapasitet til å drive det. I Jemen tilbød en lokal sjeik å betale halvparten av kostnadene hvis de skotske misjonærene kunne etablere en ny klinikk også på hans territorium.

Ibn Saud inviterte gjentatte ganger misjonærene til å komme med sine medisinske tjenester, og han og misjonærene utviklet tydelig en gjensidig respekt. Da dr. Paul Harrison, som den første kristne, ankom Riyadh i 1917, forsikret Ibn Saud ham om at

han som gjest intet hadde å frykte selv om noen kanskje kunne være fiendtlig innstilt. «Jeg vet at du er kristen» sa Ibn Saud, «men menn av ære kan være venner selv om de har ulik religion».⁴⁵ Ibn Saud oppfattet tydeligvis misjonærene som pålitelige mennesker, ekte troende og dypt engasjerte i sitt arbeid.⁴⁶ Da Ibn Saud besluttet å gi oljekonsesjoner til amerikanerne, forklarte han Beth Scudder Thoms Dickason (1904-2002), en av misjonærene: «Vi har hatt utelukkende gode erfaringer med amerikanerne. De har kommet hit og hjulpet oss. Derfor har jeg gitt mine konsesjoner til amerikanerne».⁴⁷

Dr. Harrison beskrev Ibn Saud som en av «verdens konger»; aldri hadde han møtt noen «med et mer demokratisk sinnelag».⁴⁸ Riyadh hadde ifølge Harrison «en atmosfære så preget av tillit til Gud at der ikke fantes rom for overtro»; det var et sted hvor folks åndelige hengivenhet «sitret av liv».⁴⁹ I slike øyeblikk, endelig i det forjettede hjertet av islam, synes Harrison fullstendig å ha glemt at han selv var der for å redde muslimene fra deres tro.

Gjennom at Ibn Saud godkjente misjonærenes arbeid strømmet store antall - gjerne flere hundre - syke til hver dag, og folk underkastet seg fullstendig fremmede behandlinger som anestesi og operasjoner. Bare på en av disse rundreisene i Saudi-Arabia, i 1924, behandlet misjonslegene 6552 pasienter. De utførte blant annet 128 store operasjoner og 214 mindre. Alt dette ble utført i løpet av 4 måneder og 7 dager, hvorav 41 dager ble tilbrakt på reise på kamelryggen.⁵⁰

... og av spesielle hendelser

Spesielle hendelser kunne også påvirke lokalbefolkningens holdninger. Slaget ved Jahra, i 1920, i kuwaitisk historie en ikonisk hendelse, ble også en epokegjørende hendelse i relasjonen mellom kuwaiterne og misjonærene. Militante, støttet av Ibn Saud, angrep Kuwait, men ved hjelp av britiske tropper ble angrepet slått tilbake. Mange ble såret, og misjonssykehuset bidro alene til å redde mange liv.

I etterkant, sliten av alt arbeidet, skjelte dr. Stanley Mylrea (1876-1952), ut en gruppe menn, deriblant et medlem av kongefamilien, for at de bare forlangte uten å hjelpe til. Urolig for konsekvensene ble Mylrea gledelig overrasket da disse mennene senere kom for å be om unnskyldning og for å overrekke pengegaver til sykehuset. Denne hendelsen «markerte starten på en ny epoke», ifølge Mylrea.⁵¹ Sjeik Salim Al-Mubarak Al-Sabah (1864-1921) tilbød dessuten misjonærene mer land slik at de kunne utvide misjonsstasjonen. Misjonen ble i større grad akseptert som en del av det kuwaitiske samfunnet, og misjonærene ble invitert inn i det sosiale fellesskapet. Lewis R. Scudder III (1941-2017), som vokste opp på misjonsstasjonen i Kuwait, minnes for eksempel med glede alle som, med sjeiken i spissen, kom på visitt til hans hjem på julemorgen. På samme måte begynte misjonærene å gå på visitter under muslimske høytider.

Da byllepest rammet Bahrain i 1903, rett etter en koppepidemi, ble imidlertid misjonærene mistenkt for å være ansvarlige. Ifølge ryktene som spredte seg, stammet pesten fra en gift misjonærene hadde mottatt fra Bombay. Målet skulle være å drepe alle muslimer og forvandle Bahrain til en kristen øy.⁵² Dermed sluttet pasientene å komme. Ryktene spredte seg videre langs Gulfen, og flere steder ble misjonærer mishandlet eller fengslet. Men da pesten endelig døde ut, skjedde det samme med ryktene. Pasientene begynte igjen å søke hjelp på sykehuset, og da en koleraepidemi rammet Bahrain i 1905, ble misjonærene nærmest overveldet av pasientmengden.⁵³

Misjonærene oppnådde også lokalbefolkningenes velvilje gjennom å vise offervilje. De katolske nonnene i Jemen ofret for eksempel alle bekvemmeligheter og levde som vanlige jemenitter mens de forsøkte å hjelpe fattige og syke. I Bahrain overrasket

misjonærene lokalbefolkningen ved å bygge sykehus før de bygde hus til seg selv. Og folk kunne observere hvor mange misjonærene forsøkte å behandle, ofte uten betaling, og hvordan de stadig la ut på strabasiøse reiser til fjerntliggende besøk.

Zwemer og Cantines strategi om at «they needed to be needed» ble vellykket, men for misjonærer som kom for å beseire islam var det selvsagt ikke nok.

Hvordan kristne befolkningen?

Dorothy Van Ess skriver i sine memoarer om misjonærene:

«The work in the hospitals is dedicated to making real the presence of Christ to the hospitalized, the Muslims, to all who come. They come for release from physical pain or incapacity, but they must hear of the Healing Christ who brings not only release from the pains of the body but from the agonies of the Soul as well... We have come here not to establish the mission as an esteemed and valuable institution, but to establish the Church of Jesus Christ, even with her medical mission, in the lands of the Arab».⁵⁴

På misjonssykehusene, i Gulfen og i det sørlige Jemen, organiserte de protestantiske misjonærene gudstjenester foran pasientene, og det ble regelmessig sunget salmer og lest fra Bibelen. Leger, sykepleiere og prester forsøkte daglig å engasjere pasienter i samtaler om kristendommen. Under hjemmebesøk forsøkte de å introdusere vertskapet til Kristus. De distribuerte bibler, tekster og bøker. Offisielt adlød de britenes ordre om å være diskret, men i praksis synes de å ha evangelisert så ofte muligheten bød seg, men hovedsakelig innendørs.

På Ibn Sauds territorium var evangelisering umulig. Misjonærene fikk heller ikke tillatelse til å etablere en permanent misjonsstasjon og/eller klinikk fordi Ibn Saud var overbevist om at misjonærene ville spre sitt budskap blant hans folk og at dette kunne skape splittelser.

«In Central Arabia we are not only men of one religion, we are all members of the same sect of that religion. I know perfectly well that if you missionaries come into my territories and settle there you will come with your special message and your books. Men's mind will become unsettled and I shall have trouble. No. Not even a fly will I offer to any other religion. When I need you I will send for you, but I cannot invite you to live permanently in my country»⁵⁵

Andre herskerne var langt mindre bekymret. Da sjeik Mubarak mottok klager på en prests oppførsel under et hjemmebesøk, nøyde han seg med å formane misjonærene om å begrense evangeliseringen til deres egne lokaler.⁵⁶ Misjonærene på sin side klaget over at de, til tross for at de alltid ble varmt mottatt, aldri opplevde folk som interesserte i selve budskapet.⁵⁷

Etter en klage på utdeling av kristne tekster i Nizwah, i Oman, foreslo øverste leder, som var vennlig innstilt etter å ha gjenvunnet synet ved hjelp av en misjonslege, at misjonærene skulle selge tekstene i stedet for å dele dem ut gratis.⁵⁸

I det sørlige Jemen ønsket en lokal leder at hans folk skulle bli kjent med kristendommen. Han aksepterte derfor at misjonærene samtalte med folk om religion, og de fikk tillatelse til å distribuere tekster og til og med organisere en bibelklasse for unge menn.⁵⁹ Sjeiken av Fujairah, i dag en del av De forente arabiske emirater, inntok derimot en helt annen holdning. Da en klinikk skulle etableres erklærte han at «hvis du bidrar til at arabere konverterer vil du bli fengslet og eiendelene dine vil bli konfiskert».⁶⁰

Misjonærene på Den arabiske halvøy ble for øvrig ofte vist en bemerkelsesverdig toleranse som, i hvert fall delvis, skyldtes at evangelisering ble oppfattet som en del

av prisen for medisinske tjenester. Det er imidlertid indikasjoner på at evangeliseringen også kunne oppleves som en type underholdning.⁶¹ Andre ville gjerne diskutere likheter og forskjeller mellom islam og kristendommen. Toleransen skyldtes nok også, som jeg vil komme tilbake til, at knapt noen lot seg friste til å forlate islam. En form for evangelisering utløste imidlertid sterke reaksjoner.

Bibelstudier for muslimske barn?

Ifølge Dorothy Van Ess kunne lokale menn høflig høre om en fremmed tro mens de søkte medisinsk hjelp for seg selv og sine, men de «vil tenke seg om minst to ganger før de overlater sine barn, i deres mest mottakelige periode, til kristne læreres undervisning og innflytelse».⁶² Og da hun og hennes ektemann etablerte skoler for gutter og jenter i Basra, med bibelstudier og regelmessige kirkebesøk, utløste dette protester. Folk ble oppfordret til å holde barna unna misjonsskolene, og i en tekst som ble distribuert ble det understreket at misjonærene var sendt av sine egne regjeringer

«to attain lordship over us [...] transform our religion to the religion of the Christians [...] Therefore, whoever surrenders his boy or girl to these foreigners, he is lacking in that which distinguishes man from the beasts».⁶³

Foreldrenes problem var imidlertid at utdanningsministeriet i Istanbul overraskende godkjente misjonsskolens rett til å drive bibelundervisning, og at det knapt eksisterte andre skoler.⁶⁴

Frykten for skolenes påvirkning bidro imidlertid til at foreldre intensiverte barnas islamske opplæring. Og da inntektene fra oljen utover på 1940-50-tallet gjorde det mulig å utvikle egne utdanningsplaner og skoler, ble bibelstudier for muslimske barn forbudt.⁶⁵

Skolevirksomhet forble imidlertid en veldig liten del av den amerikanske misjonens arbeid i årene 1890 til 1970. De etablerte små skoler, for gutter og jenter, i Muskat i Oman, i Bahrain, Kuwait og Basra i Irak. Men de manglet lærere og tilstrekkelig finansiell støtte, og skolene ble aldri varige tilbud. Illustrerende nok sendte misjonærene generelt egne barn på misjonsskole i India. Likevel var det nettopp misjonsskolene som ga flere av Gulfstatenes fremtidige ledere deres utdannelse.

Ble noen kristne?

Målt i antall konvertitter ble evangeliseringen mislykket. I løpet av åtti år mottok den skotske misjonen fjorten konvertitter, tre av dem var barn, og tre gikk tilbake til islam. Den amerikanske misjonen kunne vise til én konvertitt i Kuwait og i Bahrain tre eller fire. I Oman var det en liten gruppe, men flere av disse gikk tilbake til islam. Katolikken, som ikke direkte evangeliserte, mottok faktisk flest konvertitter, i Aden, men flertallet av disse var enten jøder eller kristne som hadde tilhørt andre kirkesamfunn og som reaktiverte sin kristne tilhørighet gjennom den katolske kirkes tro og praksis.⁶⁶

Denne mangelen på suksess skapte spenninger innad i både den skotske og den amerikanske misjonen, og mellom dem som var ute og deres støttespillere hjemme. Disse misjonene, og særlig den amerikanske, levde også i spenningen mellom egne ambisjoner og egne ressurser. Amerikanerne var ikke mange, aldri mer enn femti samtidig, men samtidig etablerte de flere sykehus, noen få skoler, og de dro på hyppige og langvarige medisinske rundreiser.

Til tross for at de forsøkte å integrere evangelisering i alt de gjorde, forble likevel det medisinske arbeidet dominerende i både den skotske og den amerikanske misjonen.

Dette tvang misjonærene til å reflektere over hva som egentlig var deres mål, og hvordan de skulle legitimere eget arbeid overfor støttespillerne hjemme.

Amerikanske misjonærer søkte trøst i en forestilling om at det blant muslimene fantes hemmelige troende: «redemptive leaven fermenting within Islam» på måter vanlige skolerte kristne ikke kunne oppdage.⁶⁷ Mange av disse misjonærene redefinerte dessuten gradvis sin forståelse av misjon, og i praksis arbeidet de mer, i likhet med katolikkene, for å etablere og holde fast ved en kristen tilstedeværelse. Målet ble mer å opptre som et Kristi vitne enn å konvertere muslimer. Men med funnene av olje og den velstand som fulgte, særlig på 1960-tallet, ble disse spørsmålene enda mer akutte; hvorfor skulle de der hjemme betale for å yte tjenester til befolkningene i land som brått ble blant verdens rikeste?

Post-oil: no longer needed?

Oljen endret relasjonen mellom lokalbefolkningen og misjonærene. Cornelia Dalenberg beskriver det slik:

«Years before, we missionaries had marched into homes with an air of confidence, which was only natural because we came not as ambassadors of Christ but as citizens of countries that were respected for their strength and knowledge. After the oil money settled into the Gulf, I must admit that things changed. We were still Christ's ambassadors, but now the nations of the Arab world were developing their own strength and using their wealth to acquire whatever knowledge they needed. We even felt a bit humble in the presence of the oil money».⁶⁸

Myndighetene i de ulike Gulfstatene arbeidet raskt for å utvikle velferdssystemer på høyt nivå.⁶⁹ Misjonssykehusene, og skolene, kunne vanskelig konkurrere. Dermed ble spørsmålet om deres tilbud likevel hadde en spesiell betydning, som kunne legitimere at en liten amerikansk kirke skulle fortsette å finansiere dem. Styret for den amerikanske misjonen (*The Arabian Mission*) ble stadig mer skeptiske, men misjonærene i Gulfen argumenterte for at det var viktig å beholde sykehusene for slik å opprettholde en kristen tilstedeværelse. Lokalbefolkningen og mange av de nye arbeidsmigrantene i Kuwait, Bahrain og Oman ønsket dessuten at misjonssykehusene skulle opprettholdes. Uansett religiøs tilhørighet oppfattet mange disse sykehusene som verdifulle medisinske institusjoner som det var behov for og som hadde sin plass i lokalsamfunnene.⁷⁰ For mange lokale hadde sykehusene tydeligvis fått en spesiell symbolsk verdi som *deres* sykehus.

Da misjonsledelsen i USA i 1966 besluttet å stenge sykehuset i Kuwait, sjokkerte dette mange mennesker i Kuwait, Bahrain og Oman. I Kuwait forsøkte de å overtale styret til å endre sin beslutning, og da dette mislyktes, ble det vurdert som «et til-litsbrudd».⁷¹ Over mange tiår hadde kuwaitere investert i misjonssykehusene. Og så sent som i 1955 var det kuwaitiske pengegaver som hadde gjort det mulig å åpne en ny avdeling på sykehuset.⁷² Kuwaits daværende øverste leder, sjeik Abdullah Al-Salim Al-Sabah (1895-1965), hadde til og med bæret åpningen med sin tilstedeværelse. Sykehuset fungerte dessuten bra, og det gikk med et overskudd som gjorde det i stand til å bidra finansielt til sykehusene i Bahrain og i Oman. Men da misjonsstyret spurte den kuwaitiske regjeringen om misjonssykehusene virkelig var av avgjørende betydning for helsesituasjonen i landet, og regjeringen svarte nei, besluttet styret å stenge.⁷³ Ifølge H. Conway Zeigler, fikk denne beslutningen «vidtrekkende konsekvenser»;⁷⁴ og styret opptrådte derfor mer varsomt i forhold til diskusjonene om sykehusene i Bahrain og i Oman.⁷⁵

I Bahrain grep regjeringen inn og sjeik Isa bin Salman Al-Khalifah (1931-1999) bad personlig om at sykehuset måtte forbli åpent.⁷⁶ Det var selvsagt vanskelig for Den reformerte kirke – et lite kirkesamfunn – i USA å finansiere den nødvendige

oppgraderingen av sykehuset, men ved at det ble registrert som et bahrainisk-filantropisk samfunn unngikk det å bli stengt i 1989. Sykehuset ble plassert under sjeik Khalifas personlige beskyttelse, og på hans ordre beholdt det navnet *The American Mission hospital*.⁷⁷ Bahrains regjering besluttet dessuten å øke sitt årlige økonomiske bidrag til sykehuset.⁷⁸ Den reformerte kirken i USA bidrar imidlertid fortsatt med noen midler, og den har en observatør i sykehusets styre.⁷⁹

Da sultan Qaboos (1940 -), i 1970, tok makten og igangsatte et enormt moderniseringsprogram i Oman, ble det amerikanske misjonsstyret og det nye helsedepartementet enige om å integrere de tre misjonssykehusene i den statlige helsetjenesten. I 1973 ble misjonærene, på anmodning fra regjeringen, spredt over hele landet for å bistå med å etablere offentlige klinikker.⁸⁰ Ifølge dr. Donald Bosch (1917-2012) spilte dermed misjonærene en viktig rolle i utviklingen av den nye helsesektoren i Oman.⁸¹ Bosch fungerte selv som spesialrådgiver for det nye helsedepartementet og sammen med sin kone Eloise (1919-2016), som hadde arbeidet som lærer, ble han senere hedret med omansk statsborgerskap.⁸²

Misjonsskolen i Bahrain er den eneste av skolene som har fortsatt sin virksomhet frem til 2019.⁸³ Skolen har endret navn til *Al-Raja School*, og dens uttalte mål er i dag å utdanne barn, fra alle sosiale lag, til å bli borgere av Bahrain med god kunnskap om eget samfunn og kultur. Skolen er nå økonomisk selvstendig og den konkurrerer på det private utdanningsmarkedet, men den reformerte kirken bidrar til å lønne rektor, og den finansierer en prestestilling ved skolen.

Den amerikanske misjonen, *The Arabian Mission* ble endelig oppløst i 1973. Noen av misjonærene forlot Gulfen, andre gikk over i arbeid tilknyttet oljeindustrien, men en tredje gruppe endret simpelthen fokus fra å betjene lokale muslimer til å ivareta nyankomne kristne arbeidsmigrantene som strømmet til fra en rekke ulike land. Disse tidligere misjonærene ble, ifølge Lewis R. Scudder III, særdeles viktig i det nye arbeidet med å etablere kirker «out of the rag-tag accumulation of Christians from around the world». Og for at det skulle bli mulig å skape levedyktige menigheter måtte de utvikle hva Scudder omtaler som «ecclesiology of expatriatism»,⁸⁴ dvs. menigheter som kan fungere selv om knapt noen av medlemmene har lokal tilhørighet og bare midlertid oppholder seg i området; menigheter hvor medlemmene kommer fra ulike land med ulike kirkelige tradisjoner til tross for tilhørighet til samme kirkesamfunn; menigheter hvor medlemmene ofte er uten nær familie, eventuelt slekt, lokalt, og hvor de alle er avhengige av det lokale skiftende arbeidsmarkedet. Dette er menigheter med helt spesielle utfordringer, og innledningsvis var det altså de tidligere misjonærene som påtok seg et stort ansvar for etableringen av disse.

Den katolske kirke var tidlig ute med å etablere skoler i Aden. På 1930-tallet hadde de fire. På femtitallet ble disse modernisert, men i 1973 ble de nasjonalisert og søstrene som drev dem sendt ut av landet.⁸⁵ På 1930-tallet etablerte de en skole i Bahrain.⁸⁶ I dag driver den katolske kirke en rekke skoler i Gulfen, blant annet ni i De forente arabiske emirater. Alle er underlagt statlige regulativer.⁸⁷

Jemen: landet som forble fattig

Jemen er det eneste landet på den arabiske halvøy hvor lokalbefolkningen fortsatte å ha like store behov for misjonærenes tjenester. Mange har ønsket misjonærene velkomne, men til tross for at den tidligere evangeliseringen opphørte har deres tilstedeværelse også skapt konflikter, og misjonærene har flere ganger vært utsatt for voldelige angrep.

Da britene forlot Aden i 1967, ble de sørlige delene samlet som *Folkerepublikken Sør-Jemen*. Alle misjonærer, unntatt en prest, ble utvist, og deres institusjoner ble nasjonalisert i 1973. Den katolske kirke fortsatte å jobbe i nord, i *Den arabiske republikken*

Jemen, etablert i 1918. Senere ble den dessuten invitert tilbake til Aden for å hjelpe fattige. I 1967 etablerte *Southern Baptist Mission*, i USA, et sykehus i Jibla. Dette sykehuset fungerte som eneste tilbud for 40 000 pasienter årlig.⁸⁸ I 2002 ble det overført til regjeringen og deretter stengt. Etter at landet ble samlet som *Republikken Jemen*, i 1990, etablerte den anglikanske kirke, i samråd med lokale myndigheter, en mor-barn-klinikk og deretter en øyeklinikk i Aden. Disse klinikkene behandlet nesten 20 000 pasienter i året, de fleste av dem svært fattige.⁸⁹

Katolske nonner, tilhørende Moder Therasas orden *Sisters of Charity*, har siden 1973 vært ansvarlig for mange av de katolske medisinske og sosiale tjenestene. De har spesielt arbeidet for spedalske, fysisk og mentalt handikappede, og fattige eldre, flere steder i landet. Deres vilje til å ta seg av de svakeste, og samtidig leve enkelt, har gjort dem populære.

All åpen evangelisering tok slutt, men misjonærene, og andre kristne bosatt i Jemen, hadde selvsagt behov for å utøve sin egen tro. Stormufti Ahmad Zabarah (død 2000) utstedte derfor på 1990-tallet en fatwa som legitimerte bygging av kirker.

«it is our duty to allow members of the Christian community to exercise their religious rights, and to worship in their churches, as it is the case in our mosques and Islamic centers all over the United Kingdom and the rest of the Christian world.»⁹⁰

Den politiske situasjonen i Jemen har imidlertid blitt gradvis mer komplisert, og angrep på kristne institusjoner har forekommet gjentatte ganger. I 1998 ble tre nonner drept av en ung mann i deres omsorg i Hodeidah. I 2002 ble tre av baptistene drept inne på sykehuset av en religiøs fanatiker.⁹¹ 2016 ble det katolske hjemmet for 64 eldre og funksjonshemmede i Aden angrepet av jihadister. Minst 20 personer: nonner, utenlandske frivillige og jemenittiske ansatte, ble drept. Presten ble kidnappet og holdt fanget av en uidentifisert gruppe inntil han ble satt fri i september 2017.

Disse angrepene har skapt sorg og sinne blant veldig mange jemenitter. Da for eksempel de drepte baptistene skulle begraves, møtte tusenvis frem for å vise sin respekt.

På grunn av den pågående borgerkrigen er nå alle kristne institusjoner lukket, og det er bare en liten gruppe katolske nonner som opprettholder deler av sine tjenester i Sana.

Fra erobring til vennskap

De protestantiske misjonærene opprinnelige eroblingsprosjektet ble mislykket, men hvorfor?

Hvorfor ingen konvertitter?

De protestantiske misjonærene overvurderte tydelig både egne evner og muslimenes behov. Misjonærene var få i tallet, og de påtok seg enorme arbeidsoppgaver spredt over store områder. Dette huskes de for, men det er neppe årsaken til at evangeliseringen mislykkedes. Trolig er det mer relevant å snu spørsmålet og spørre hvorfor misjonærene trodde at muslimene skulle forlate egen tro for å bli med i de fremmede misjonærenes kirker. Muslimene på Den arabiske halvøy levde nær egne hellige steder i Mekka og Medina, og det var ingen tegn til religiøs uro eller oppbrudd på denne tiden. Religiøs tilhørighet dreier seg dessuten ikke bare om personlig tro, men også om det å tilhøre rituelle og sosiale fellesskap som er integrert i lokalsamfunnet. For muslimer på halvøya ville konvertering innebære å forlate egen familie, slekt og lokalt fellesskap for å bli en del av en liten gruppe med et annet språk og en fremmed livsstil, som brått kunne bestemme seg for å reise til et hjem et sted lokale muslimer vanskelig kunne besøke. Å konvertere ville trolig bli å velge et usikkert liv

i sosial ensomhet. Den ene konvertitten i Kuwait kunne for eksempel aldri mer gå utenfor misjonsstasjonen uten å risikere trakassering. Barn av konvertitter i Oman opplevde seg marginalisert på skolen, og de presset derfor foreldrene til å gå tilbake til islam.

Kristne og muslimer: én Gud?

Mange av de amerikanske misjonærene ble gradvis dypt berørt av egne muslimske venners religiøse tro, og de aksepterte at «når en Muslim snakket om Gud og en misjonær snakket om Gud, da var det én Gud de begge refererte til».⁹² En slik holdning representerer selvsagt en radikal endring av den amerikanske misjonens utgangspunkt. Denne holdningen ble imidlertid dominerende, og i dag er dialogsenderet Al Amana ['tro' og 'tillit'] i Muskat en av misjonens aller siste institusjoner. Senteret holder til i en av de tidligere misjonsboligene, og siden 1987 har det «fokuset på å bygge broer og forståelse mellom mennesker av ulik tro, religion og kultur».⁹³

Påvirket av egne erfaringer ble mange av misjonærene gradvis mer kritiske til dominerende politiske ideologier, og de utviklet en større forståelse for lokale verdier og mål. De skotske misjonærene utviklet dessuten, ifølge Proctor, en større forståelse for lokale ønsker om politisk uavhengighet.⁹⁴ I den amerikanske misjonen sympatiserte mange med de tidlige fasene av arabisk nasjonalisme. Innad i Den reformerte kirke motarbeidet de forestillinger om staten Israel som et resultat av en bibelsk profeti. De var kritiske til sionismen som en politisk ideologi, og de oppfordret kirken til å arbeide for en reell fredsløsning på konflikten mellom Israel og Palestina.⁹⁵

Arven etter misjonærene

De amerikanske misjonærenes tidlige arroganse, intense evangelisering og deres samarbeid med britene huskes lokalt, og den vektlegges sterkt for eksempel av Tamm i hans studie *The Arabian Mission*.⁹⁶ Lokalt huskes imidlertid misjonærene også for deres positive bidrag, og de har høstet mye anerkjennelse for det arbeid de utførte for lokalbefolkningen både før og etter oljen. Myndighetene i Kuwait, Bahrain og Oman har alle anerkjent at misjonærene ga dem verdifull hjelp når den finansielle situasjonen endret seg, og de kunne bygge opp egne helse- og utdanningsdepartementer. Kongen av Bahrain erklærte seg stolt som beskytter av Det amerikanske misjonssykehuset etter å ha bidratt til at det forble åpent. Og da misjonssykehuset i Sharjah, tilhørende De forente arabiske emirater, måtte stenge i 1994, erklærte myndighetene: «Dere er en del av vår historie. Dere var her før oljen kom, og vi ønsker ikke at dere skal dra». ⁹⁷ Da John Van Ess spurte hvorfor han, en kristen misjonær, ved en spesiell anledning ble vist stor ære, fortalte folk at det var

«just because you are a missionary and are true to the tenets of your faith as you understand them that we trust you, for, as the Arab proverb has it: 'He who is true to Allah will not betray Abdullah' (the servant of Allah, i.e. the Muslim)».⁹⁸

Lewis R. Scudder III's far ble flere ganger tilbudt kuwaitisk statsborgerskap, og i hans begravelse møtte mer enn tusen – kristne og muslimer – frem. I Oman fikk ekteparet Bosch tildelt statsborgerskap for sine bidrag. Og de fleste kongefamiliene i Golfstatene har bidratt med gratis tomter til kirkebygg. Også den norske sjømannskirken i Dubai er bygd på en tomt gitt i gave av daværende øverste leder sjeik Rashid bin Mohammed Al Maktoum (1912-1990), som også var tilstede ved åpningen.

I Saudi Arabia er alle kirkebygg forbudt, men inne på oljeselskapet ARAMCO's område organiserer kristne «moralgrupper» ledet av «spesiallærere» uten at myndighetene griper inn.

Andrew Thompson, en anglikansk prest som i en årrekke har tjenestegjort i Kuwait og i Abu Dhabi, hevder at «de gode relasjonene som Kirken i Emiratene fortsatt nyter godt av i stor grad skyldes sykeshusmisjonærenes offervilje».⁹⁹ Dette bekreftes også av Raymond Skinner, en anglikansk prest som tidligere tjenestegjorde i Oman.¹⁰⁰ En rekke prester jeg selv har intervjuet i Gulfstatene, i perioden 2015 til 2018, refererer også til den tidligere historien og hvordan den fortsatt preger deres arbeidsvilkår positivt. Deres bekymring er imidlertid at historien skal gå tapt når en ny generasjon, uten egne erfaringer med den nære historien, dvs. med misjonærenes innsats da deres egne forfedre hadde store behov for hjelp, kommer til makten.

I løpet av de siste tiårene har de kristne etablert mange hundre menigheter i Gulfstatene. Det har blitt bygd cirka 70-80 kirker, og andre har ominnredet eksisterende bygninger til kirker. Aktivitetene blomstrer overalt, og kirkene/menighetene fungerer både som religiøse og sosiale sentra. Veldig mange av kirkene/menighetene fortsetter i misjonærenes ånd med å forsøke og hjelpe de som har økonomiske, juridiske, medisinske eller sosiale behov. Kirkene/menighetene slår langt på vei rot; de blir lokale institusjoner som myndighetene vet bidrar positivt. På den annen side opplever de seg som sårbare for politiske og økonomiske endringer.

Kirkene/menighetene i Gulfen har en 'flytende' medlemsmasse; kun noen få hundre kristne har statsborgerskap i en av Gulfstatene, og muligheten for å oppnå statsborgerskap er små. De lever i land med autoritære styresett hvor mye avhenger av de til enhver tid dominerende monarken velvilje. Alle Gulfstatene, med unntak av Saudi-Arabia, har religionsfrihet nedfelt i lovene, dvs. at enhver er fri til selv å velge tro og religiøs praksis så lenge denne ikke strider mot offentlig moral og orden. Hva det innebærer kan variere mellom de ulike statene, og det kan endres over tid. Til tross for gratis tomter og enkelte steder subsidiert drift lever de kristne, i hele Gulfen, med restriksjoner. Misjon er forbudt, offentlige markeringer er begrenset, kirker bygd på gratis tomter skal generelt ikke se ut som kirker, osv. Politisk kritikk av myndighetene er selsagt forbudt for kristne migranter som for muslimske statsborgere. Innenfor kirkemurene er imidlertid friheten stor, og der er det altså ofte yrende liv. Samtidig gir både prester og lekfolk uttrykk for en viss uro; hva vil skje med arbeidsmarkedet fremover, og de spør: hva med oss som *arbeidsmigranter* hvis det blir dårligere tider, og/eller, hva vil skje med oss som *kristne* når nye, yngre med kanskje andre ideer overtar makten?

Siden 1970-tallet har de kristne opplevd en markant fremgang, men som kristne eksisterer de i en form for patron-klient-relasjoner. De mottar for eksempel kirketomter i gave, og hittil har de fått mange, men hva hvis en ny monark ikke lenger vil gi dem flere gaver? Sjeik Sultan i emiratet Sharjah er for eksempel kjent som en meget god venn av de kristne, og det er bare overfor dem, og ikke overfor for eksempel hinduer eller buddhister, han er sjenerøs. Men de kristne i Sharjah spør: hva med hans arvtaker, vil han ha samme holdning? Jeg har flere ganger hørt kristne i Sharjah forklare Sjeik Sultans sjenerøsitet med at *han* fortsatt husker at det var kristne misjonærer som helbredet hans egen søster, men de spør seg om hans arvtaker vil huske, og ære, slike minner.

Noter

1. John G. Lansing i Lewis R. Scudder III, *The Arabian Mission's Story. In Search of Abraham's Other Son. The Historical series of the Reformed Church in America, No 30*, (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 1998), 144. Lewis R. Scudder III (1941-2017), var sønn av amerikanske protestantiske misjonærer, vokste opp i Kuwait, et av Den arabiske misjons kjerneområder. Scudder har selv tjent som prest i Kuwait, og han var den første Liason Officer i Gulfen for the Middle East Council of Churches. På oppdrag fra the Historical Series of the Reformed Church in America har han skrevet historien om *The Arabian Mission*.
2. Scudder, *The Arabian Mission*, 394. Alle sitater på norsk er min oversettelse. Lange sitater, og enkelte sitater med et meningsinnhold spesielt vanskelig å oversette er beholdt på originalspråket.
3. Raymond Fredrick Skinner, *Christians in Oman*. (Surrey: Tower Press, 2006 (1995)), 7. Andrew Thompson, *Christianity in the UAE: Culture and Heritage*. (Abu Dhabi: Motivate publishing, 2011), 69.
4. Berit Thorbjørnsrud, *Den arabiske halvøy: der kristendommen blomstrer? I De kristne i Midtøsten. Kampen for tilhørighet*, Berit Thorbjørnsrud (red.). (Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2015).
5. Dette er en del av et større prosjekt: *Den ukjente historien: kristne på Den arabiske halvøy*, som omfatter både den tidlige perioden frem til 9. århundre, misjonsperioden og den nåværende perioden med alle arbeidsmigrantene.
6. Eleanor H. Tejirian & Reeva Specter Simon, *Conflict, Conquest, and Conversion. Two Thousand Years of Christian Missions in the Middle East*. (New York: Columbia University Press 2012), IX.
7. Tejirian & Simon, *Conflict, Conquest, and Conversion*, 127-8.
8. Abdal-Malik Khalat Tamm, *The Arabian Mission: a case study of Christian missionary work in the Arabian Gulf region*, (a PhD. Durham Theses, Durham University, 1978). <http://etheses.dur.ac.uk/3601/1/1026%5B1%5D.pdf?DDD8+> (lest 01.03.2017).
9. Scudders allerede nevnte bok *The Arabian Mission's Story* er et eksempel. Angela Clarkes bok: *Through the changing scenes of life: 1893 - 1993 (Bahrain: The American Mission Hospital, 1993)*, er et annet eksempel. Clarke som er en britisk journalist skrev på oppdrag av det amerikanske misjonssykehuset i Bahrain en bok om sykehuset.
10. I boken *Getting God's ear. Women, Islam and healing in Saudi Arabia and the Gulf*, anvender Eleanor Abdella Doumato, en amerikansk forsker, mange av misjonærenes egne kilder fra 1890 til 1940 årene. (New York: Columbia University Press, 2000), 43-45. Fra 1950 og fremover blir kildene til lokalt liv flere og mer varierte. *The Arabian Mission* avsluttet da arbeidet i Saudi-Arabia, men de opprettholdt sitt arbeid i andre deler av Gulfen, og de fortsatte å forfatte tekster som ble sendt hjem.
11. John Van Ess i Dorothy Van Ess, *Pioneers in the Arab World*, (Michigan: The Historical series of the Reformed Church in America, No 3, 1974), 29. Begge er amerikanske misjonærer. De møttes og inngikk ekteskap under oppholdet i Gulfen.
12. Osmanske myndigheter forbød evangelisering rettet mot muslimer, og misjonærene rettet derfor sin oppmerksomhet mot lokale kristne. Slik ble det opprettet lokale avdelinger av misjonærenes egne kirkesamfunn. Dette skapte konflikter mellom de lokale kirkene og de nye.
13. *The Apostolic Vicariate of Arabia. A Centenary of service*. Dette er et internt katolsk dokument som beskriver den katolske tilstedeværelsen på Den arabiske halvøya fra 1888-1998. Dokumentet har blitt gjort tilgjengelig for meg av flere katolske prester i Gulfen. I den følgende teksten vil dette bli referert til som IKD.
14. Doumato, *Getting God's ear*, 45.
15. Doumato, *Getting God's ear*, 45.
16. Doumato, *Getting God's ear*, 46.
17. Ian Keith-Falconer Mission omtales ofte som den skotske misjonen, og *The Arabian Mission* som den amerikanske misjonen. For enkelthets skyld vil jeg i den videre teksten omtale disse organisasjonene som henholdsvis den skotske og den amerikanske misjonen.
18. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 416.
19. *Report of the Arabian Mission 1914*, i Doumato, *Getting God's ear*, 44.
20. Cornelia Dalenberg i Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 27.
21. i Tamm, *The Arabian Mission*, 75.
22. i Tamm, *The Arabian Mission*, 156.
23. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 31.
24. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 28.
25. Doumato, *Getting God's ear*, 54.
26. Saudi-Arabia ble etablert i 1932. Kuwait ble uavhengig i

- 1961 og Bahrain, Qatar og De forente arabiske emirater ble uavhengige i 1971. Oman har en eldre og mer komplisert historie, men 1970 markerer begynnelsen på en ny og uavhengig epoke. Interne opprør ble imidlertid ikke avsluttet før midten av syttitallet, og det er først da landet blir endelig samlet under en stat.
27. IKD, 9.
 28. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 9.
 29. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 15.
 30. J.H. Proctor, «Scottish Medical Missionaries in South Arabia, 1886-1979», *Middle Eastern Studies*, 42, No.1 (2006), 104
 31. Proctor, *Scottish Medical Missionaries in South Arabia*, 103.
 32. Proctor, *Scottish Medical Missionaries in South Arabia*, 107.
 33. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 382.
 34. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 77.
 35. Hans navn er Abdulaziz bin Saud, men han omtales vanligvis kun som Ibn Saud. Han grunnla Saudi Arabia som stat i 1932, og han var landets første konge. Før dette var hans tittel først sjeik over Najd og deretter sultan over sultan over både Najd og Hijaz.
 36. Dorothy Van Ess, *Pioneers in the Arab World*, 89. I bokens forord beskriver imidlertid Beardslee, professor ved New Brunswick Theological Seminary, John Van Ess holdning til briternes militære og koloniale makt som tilhørende «realities of a past generation», 5.
 37. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 315.
 38. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 162.
 39. Dorothy Van Ess, *Pioneers in the Arab World*, 34.
 40. Jay Kapenga i Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 308.
 41. IKD, 19.
 42. IKD, 19.
 43. Doumato, *Getting God's ear*, 135.
 44. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 179.
 45. Dr. Paul Armerding, fra 1987 kirurg og leder av the American Mission Hospital i Bahrain, har på vegne av *The Historical series of Reformed Church in America* skrevet boken: *Doctors for the Kingdom. The work of the American Mission Hospitals in the Kingdom of Saudi Arabia 1913-1955*, (William B. Eerdmans Publishing Company 2003), 234.
 46. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 418.
 47. Ifølge samme fortelling forklarte Ibn Saud at han ikke ville gi konsesjoner til japanerne fordi de tilbad keiseren som en gud. Russerne var utelukket fordi de slett ikke trodde på noen gud; italienerne fordi de "love us like a wolf", og britene fordi "wherever they go they take over" Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 19.
 48. Angela Clarke, *Through the changing scenes of life: 1893 – 1993 (Bahrain: The American Mission Hospital, 1993)*, 115.
 49. Clarke, *Through the changing scenes of life*, 115
 50. Armerding, *Doctors for the Kingdom*, 54.
 51. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 186.
 52. Clarke, *Through the changing scenes of life*, 73.
 53. Tamm, *The Arabian Mission*, 101.
 54. i Tamm, *The Arabian Mission*, 76.
 55. Like før sin død tillot Ibn Saud at en klinikk ble åpnet. Klinikken var imidlertid åpen kun mellom 1952-56. Den nye finansielle situasjonen gjorde klinikken overflødig og den nye kongen var dessuten langt mer skeptisk enn sin far.
 56. Tamm, *The Arabian Mission*, 197.
 57. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 102.
 58. Skinner, *Christians in Oman*, 70.
 59. Proctor, *Scottish Medical Missionaries in South Arabia*, 212.
 60. Thompson, *Christianity in the UAE*, 87.
 61. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 203-4.
 62. Dorothy Van Ess, *Pioneers in the Arab World*, 69.
 63. Dorothy Van Ess, *Pioneers in the Arab World*, 71-2.
 64. Dorothy Van Ess, *Pioneers in the Arab World* 76.
 65. De katolske misjonærene etablerte tidlig en skole i Aden, og da de etablerte seg i Bahrain på 1930-tallet etablerte de også der en skole. Senere har de etablert skoler i flere av gulfstatene, men katolikkene synes ikke å ha drevet evangelisering på skolene. Den skotske misjonen etablerte aldri skoler, bare sykehus.
 66. IKD, 27.
 67. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 211-2.
 68. i Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 17.
 69. Olje ble funnet i alle landene på halvøya, unntatt Jemen, men tidspunktet for når, og når produksjonen kom endelig i gang, varierte fra slutten av 1930-tallet (Bahrain) til 1970-tallet (Oman). Når de store endringene kunne igangsettes varierte derfor betydelig mellom de ulike landene. Dermed varierte også tidspunktene for når hvilke land begynte å importere utenlandske arbeidere.
 70. Clark, *Through the changing scenes of life*, 212.
 71. H. Conway Zeigler i Clark, *Through the changing scenes of life*, 212.
 72. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 274.
 73. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 278)

74. I følge Scudder fikk denne beslutningen konsekvenser for misjonens spesielle rett til å eie eiendom i Kuwait. Deler av eiendommene ble eksproprietert for en brøkdel av verdien (*The Arabian Mission's Story*, 283). I dag rommer den gjenværende eiendommen både det opprinnelige kirkebygget og en rekke bygninger som rommer en lang rekke ulike kirkesamfunn med tusenvis av troende.
75. Ziegler i Clarke, *Through the changing scenes of life*, 213.
76. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 286.
77. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 294. På en gangbro, over en av Manames hovedgater, hovedstaden i Bahrain, står dette navnet fortsatt med store bokstaver.
78. Clarke, *Through the changing scenes of life*, 268.
79. Clarke, *Through the changing scenes of life*, 273.
80. Clark, *Through the changing scenes of life*, 213.
81. I Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 307.
82. Inntil deres død sendte sultan Qaboos hver nyttårsaften et festmåltid til parets bolig i Muscat.
83. Skolen i Kuwait ble stengt på 1940-tallet. Skolen i Basra ble stengt av den irakiske regjering i 1958. Skolen i Oman ble stengt i 1987.
84. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 430.
85. IKD, 30, 39
86. IKD, 59
87. <https://avosa.org/schools>
88. Clark, *Through the changing scenes of life*, 66.
89. Peter Crooks tjenestegjorde som prest i Den anglikanske kirken og som sjømannsprest i Aden. Sammen med sin kone ledet han de to anglikanske klinikkene. Han publiserte senere en bok om sine erfaringer: *Yemen. Heart Break and Hope* (Publisher Peter Crooks, 2013), 47. Det er uklart hvorvidt klinikken fortsatt er åpen. Den anglikanske kirke har ikke oppdatert klinikkens hjemmeside siden 2015. (Lest 18.06.2019)
90. I Crooks, *Yemen. Heart Break and Hope*, 46.
91. Crooks, *Yemen. Heart Break and Hope*, 66.
92. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 352.
93. <http://www.womensguildoman.com/spotlight-on-charities/al-amana-centre/> (Lest 04.04.2019) <https://alamana-centre.org/> (Lest 04.04.2019)
94. Proctor, *Scottish Medical Missionaries in South Arabia*, 118.
95. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 368-9.
96. Tamm, *The Arabian Mission*.
97. Andrew Thompson, *Christianity in the UAE*, 82.
98. Scudder, *The Arabian Mission's Story*, 418.
99. Andrew Thompson, *Christianity in the UAE*, 69.
100. Skinner, *Christians in Oman*, 7.

